

פסחים ב

משה שווערד

הקדמה

1. תוספות חדשים מסכת פסחים פרק א משנה א

טעם למה קראו החכמים שם המס' פסחים וגם אנו קוראים את החג בשם פסח ובכל התורה קורא אותו בשם חג המצות וצריך להבין למה שינו חכמים מל' התורה. ונ"ל בעזר אדון כל ע"פ מ"ש רש"י ז"ל פרשת בהעלותך על פסוק ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו וז"ל ולמה לא פתח בזו מפני שהוא גנותן של ישראל [1] שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד עכ"ל ע"ש ועפ"ז יבא על נכון דלהכי לא קראו התורה בשם פסח כי השי"ת אוהב את ישראל ומאהבתו אותן ובחמלתו עליהן לא רצה לספר בגנותן כי במדבר שם פסח מורה גנותן שלא הקריבוהו שם והתורה נתנה במדבר וע"כ קורא אותו בתורה חג המצות אבל אחר שעברו המ' שנה והקריבו ישראל פסחים אז נקרא גם החג בשם פסח כי פסח מורה ע"ש הנס שפסח על בתי בני ישראל והנס היה בי"ט בליל ט"ו וגם מעתה אינו מורה על גנותן כיון שהקריבו פסחיהם ומטעם זה קראו החכמים מס' זו פסחים ... [2] ובאופן אחר יש לפרש ע"פ מה שנודע בכמה מקומות ובפרט ברש"י בשיר השירים שהקב"ה משתבח ומתפאר א"ע בעמו בית ישראל וכמאמרם חז"ל דתפילין דמארי עלמא מה כתיב בהו מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ותענוג של ישראל לומר שבח של השם יתברך ב"ה וב"ש שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד ע"ש והנה הקרבן שנקרא פסח הוא לשון חנינה כמאמר הכתוב ואמרתם זבח פסח כו' פסח על בתי בני ישראל וכפירש"י ז"ל שם ומבואר בשם זה שבח של השם יתברך ב"ה שחמל על עמו ב"י ובשם היו"ט שנקרא חג המצות מבואר הטעם בכתוב עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו כו' ומה"ט נקרא חג המצות שיצאו מיד שלא היו מתעכבים כלל ואדרבה היו מזורזים במצות ה' עד שלא היה באפשרי להתחמץ העיסה וזה הוא שבח ישראל וכמאמר הכתוב זכרתי לך חסד נעורייך כו' לכתך אחרי במדבר וכו' ובפירש"י שם הש"י זוכר להם זה הזכות שיצאו מיד ולא הכינו להם צידה. ולפ"ז מתורץ דהתורה הוא מפי הקדוש ברוך הוא קרא זה היו"ט חג המצות דחג המצות מרומז שבח ישראל והש"י אמר תמיד שבח של ישראל וחז"ל ואנחנו קוראים זה היו"ט פסח דשם זה מורה שבח של הש"י ב"ה כנ"ל ואנו אומרים תמיד שבח המקום ב"ה וכבר נדפס ענין זה אצלנו בענין זכירת מצרים ושם הארכנו בזה בס"ד ע"ש:

2. ספר קדושת לוי - פרשת בא

ואמרתם זבח פסח הוא לה'. והנה יש להבין שאנו קורין את יום טוב המכונה בתורה בשם חג המצות אנו קורין אותו פסח, והיכן רמז זה בתורה לקרוא יום טוב זה בשם פסח, והלא בכל התורה נקרא יום טוב זה בשם חג המצות. והנה כתיב (שיר השירים ו, ג) אני לדודי ודודי לי, היינו שאנו מספרים שבחו של הקדוש ברוך הוא והקדוש ברוך הוא מספר שבח של ישראל. וכן הוא שאנו מניחין תפילין וכותיב בהן שבח של הקדוש ברוך הוא והקדוש ברוך הוא מניח תפילין שכתוב בהן שבח ישראל. ובוה יובן מה שכתוב בתנא דבי אליהו דמצוה לספר שבחן של ישראל ויש להשם יתברך נחת רוח מזה שמספר שבחן של ישראל. ונראה הטעם, משום דאסור להסיח דעת מתפילין ומצוה על כל אדם לעסוק תמיד בתפילין, דהיינו או לספר השבח של ישראל דהיינו תפילין דמארי עלמא שכתוב בהן שבח של ישראל כדאמרין בגמרא (ברכות ו, תפילין דמארי עלמא מה כתיב בהו מי כעמך ישראל כו'. או לספר בשבח של הקדוש ברוך הוא דהוא תפילין של ישראל שכתוב בהם שבח השם יתברך, דהיינו שמע, קדש, והיה כי יביאך. ונמצא תמיד אנו מספרים שבח השם יתברך והשם יתברך מספר שבח ישראל. והנה חג המצות נקרא על שבח ישראל. ועיין ברש"י על פסוק ויאפו את הבצק עוגות מצות גו' וגם צדה גו'. ועיין ברש"י מגיד שבחן של ישראל כו', שמפורש בקבלה זכרתי לך כו', עיין שם. ונמצא נקרא חג המצות על שם שבח ישראל שאפו את הבצק עוגות מצות. ולזה בתורה נקרא יום טוב זה בשם חג המצות כביכול השם יתברך מספר שבח של ישראל. ואנו קורין היום טוב בשם פסח על שם שבח השם יתברך ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח כו', שהוא שבח השם יתברך על דרך הפסוק אני לדודי ודודי לי:

3. ספר ישמח משה - פרשת בא דף קמו/ב

והיה לך לאות על ידך וגו' (שמות יג ט), ושמרת את החקה הזאת וגו' (שמות יג י). והוא תמוה. והרשב"ם פירש את החקה הזאת של פסח. והוא דוחק דמשמעו דקאי אדסלק מיניה, ועיין בתרגום יונתן מה שפירש. וידוע מה שאמרו רז"ל (ירושלמי [ברכות] פרק היה קורא מ"ג [ירושלמי ברכות פ"ב ה"ג]) דר"ה הוי עלול לנזילות, ולא הוי מנה תפילין רק מפסח לפסח משום דכתיב ושמרת את החקה וגו'. ואף אני אענה חלקי, על פי מ"ש הרב מבארדושושבו הטעם שאנו קורין חג הפסח, ובתורה הק' נאמר חג המצות. ותורף דבריו על פי דברי הגמרא (ברכות דף ו' ע"א) תפילין של הקב"ה מאי כתיב בהו, מי כעמך ישראל גוי אחד (דברי הימים א' יז כא), פירוש דהקב"ה משבח לישראל וישראל משבחי למרייהו. והנה השם פסח

מורה על שפסח על בתי בני ישראל (שמות יב כז), והוא שבח של המקום. ומצות מורה על שלא התמהמהו (שם שם שמות יב לט), והוא שבח לישראל. ועל כן בתורה הק' כתיב חג המצות שבח של ישראל, ואנו אומרים חג הפסח שבח של הקב"ה, עד כאן דבריו ודפח"ה. **והא היכי רמיזי באורייתא שנקרא אנו חג הפסח. ונראה דכאן הוא הרמז שאמר הפסוק והיה לך לאות וגו', דלך מיותר, רק דלך דייקא כי בחזק יד וגו' דהיינו שבחא דקב"ה, ולא כמו תפילין דמרי עלמא דמשבת בשבתיהו, דישאל כמו שאמרו רז"ל (ברכות ו' ע"א). ויתכן לומר גם כן דהכי פירושו לך לאות וגו', לך דייקא כי בחזק יד דהיינו שבחא דקב"ה, אבל תפילין דמרי עלמא הוא שבחיהו דישאל, לזה אמר ושמרת את החקה הזאת, ר"ל של תפילין דאנו אומרים שבחו והוא אומר שבחינו, למועדה מימים ימימה, דהיינו לחג הפסח בכל שנה, דהיינו אף שהוא יתברך שמו קורא אותו חג המצות, אנו נקרא אותו חג הפסח כנ"ל, והוא נכון מאד בס"ד:**

4. הקדמת הרמב"ם למשנה

אח"כ נתעסק גם בחלוקת הדברים בסדר מועד לסוגיהם כדרך שעשה בזרעים, **והתחיל במסכת שבת בגלל קדימתה בקדושה**, ועוד שהיא כל שבעה ימים ולכן תחול הרבה במשך הזמן, ועוד שבה התחיל הכתוב בראש המועדים. [1] **ואחר שבת ערובין לפי שהיא מעניני השבת. ואחריה פסחים לפי שהיא מצוה ראשונה שנצטוינו בה על ידי משה, [2] ועוד שהוא סמוך לשבת בפרשת מועדות. ...**

5. בית הבחירה למאירי מסכת פסחים פתיחה

מסכת פסח ראשון בע"ה: אמר מנחם בן שלמה לבית מאיר י"א **זאת המסכתא ר"ל מסכת פסח ראשון** היא מסדר מועד והורגלנו בלמודה אחר מסכת סוכה לסכה אשר הזכרנו בפתיחת החבור וכבר ביארנו שם **שזאת המסכתא עם המסכתא הבאה אחריה ר"ל פסח שני היו מתחלה בסדר רבינו הקדוש מסכתא אחת נקראת פסחים ובימי הגאונים חלקוה לשתיים וקראו הראשונה פסח ראשון והשניה פסח שני וגם העתיקו פרק ערבי פסחים החלק הראשון** שאנו מבארים עכשו בע"ה ר"ל מסכת פסח ראשון ועל זה הסדר זאת המסכתא כוללת חמשה פרקים לפי שיטתנו א' אור לארבעה עשר ב' כל שעה ג' אלו עוברין ד' מקום שנהגו ה' ערבי פסחים וננין המסכתא כלו אמנם הוא בא לבאר עניני הפסח בכל ענינים הצריכים בביאורו הן בבדיקת החמץ

וביעורו בזמן איסורו והפלטתו מן הכלים המובלעים ממנו וידיעת הדברים שהם צריכים לבער ושאינן צריכים לבער הן בעניני איסור מלאכה בערב הפסח וביאור עניני סדר הפסח על השלמות ועל זה הצד יחלקו עניני המסכתא לששה חלקים הראשון לבאר עניני בדיקת החמץ השני לבאר סדרי זמן איסורו ועניני ביעורו ופליטת הכלים מבליעתם השלישי לבאר איזה מין מן התבואות תורת חמץ עליו עד שיהא ראוי למצה לצאת בו ידי חובת מצה וכן איזה מין מן הירקות יוצאין בו בפסח ידי חובת מרור הרביעי לבאר הדברים שצריך לבערם והדברים שהופקעה תורת חמץ מהם עד שאין צריך לבערם ויתבאר עם זה מה בין דין איסור חמץ בעינו לדין איסור תערובתו **החמישי לבאר דין איסור מלאכה בארבעה עשר הששי לבאר סדר לילי הפסח כלו החלק הראשון** יתבאר בפרק ראשון והחלק השני יתבאר בפרק ראשון ושני השלישי יתבאר בפרק שני הרביעי יתבאר בפרק שלישי החמישי יתבאר בפרק רביעי הששי יתבאר בפרק אחרון אלא שיתבלבל הסדר בקצת מקומות וכנס חלק אחד בגבול חברו בקצת דברים זהו שרש המסכתא דרך כלל אלא שיתגלגלו בו הרבה דברים מעניני טומאה וטהרה ושאר דברים שלא מן הכונה כענין סוגיית התלמוד על דרך שהתבאר:

6. המאירי על מסכת פסחים דף צט/ב

אמר המאירי **ערבי פסחים** סמוך למנחה וכו' זה שהוא תופס לשון ערבי מפני שזה הפרק מקומו בסוף פסח שני וזה שכבר ביארנו בפתיחת החבור שזאת המסכתא ומסכת פסח שני היתה בחבור רבינו הקדוש מסכת אחת לבד ונקרא שמה מסכת פסחים אלא שבימי הגאונים חלקוה לשתיים ולהיות ידיעת עניני זה הפרק הכרחית העתיקוהו ממקומו וסדרוהו בסוף זאת המסכתא ואמנם אמרו ערבי פסחים רומז אל שני הפסחים ר"ל פסח ראשון ופסח שני על שם שזה היה מונח בסוף הכל כמו שביארנו ...

7. רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ב

הלכה א מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו שנאמר +שמות י"ב+ ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, ומפי השמועה למדו שראשון זה הוא יום ארבעה עשר, וראיה לדבר זה מה שכתוב בתורה +שמות י"ז+ לא תשחט על חמץ דם זבחי כלומר לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים, ושחיטת הפסח הוא יום ארבעה עשר אחר הצות.

הלכה ב ומה היא השבתה זו האמורה בתורה היא שיבטל החמץ בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל, ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל.

הלכה ג ומדברי סופרים לחפש אחר החמץ במחבואות ובחורים ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו, וכן מדברי סופרים שבדקין ומשביתין החמץ כלילה מתחלת ליל ארבעה עשר לאור הנר, מפני שבליילה כל העם מצויין בבתיהן

ואור הנר יפה לבדיקה, ואין קובעין מדרש בסוף יום שלשה עשר, וכן החכם לא יתחיל לקרות בעת זו שמא ימשך וימנע מבדיקת חמץ בתחלת זמנה.

8. בית יוסף אורח חיים סימן תלא: א

ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי. הכי אמרינן בריש פסחים (ד): ופירש רש"י דיליף לה מדכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו אלמא השבתה בלב היא והר"ן (א. סוד"ה הרי) כתב שיש מפרשין דיליף לה מדכתיב (שמות יג ז) לא יראה לך והכי תניא בספרי (פ' ראה עח) לא יראה לך שאור בטל בלבך ונראה מדברי רבינו שהוא סובר דמדאורייתא אין לנו אלא ביטול ואין לבדיקה וביעור חמץ עיקר מן התורה כלל אבל הר"ן (א. ד"ה אלא) כתב דאי אפשר לומר כן אלא כך הוא עיקרן של דברים שזה שאמרה תורה תשביתו יכול להתקיים באחד משני דברים או שיבטל בלבד כל חמץ שיש ברשותו ויציאנו במחשבתו מרשותו וסגי בהכי מדאורייתא אפילו בחמץ הידוע לו או אם לא ביטלו בלבד כלל צריך מן התורה שיבדוק אחריו בכל מקום שהוא רגיל

להמצא שם ויבערנו מן העולם ולפיכך כל שאינו מבטל חייב לבדוק כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא אבל מי שביטל סגי בהכי אלא שמפני שביטול זה תלוי במחשבתו של בני אדם ואין דיעותיהם שוות ואפשר שיקולו בכך ולא יוציאוהו מלבם לגמרי ראו חכמים להחמיר שלא יספיק ביטול והצריכוהו בדיקה וביעור או מפני שחששו שאם ישנה בתוך ביתו יבוא לאכלו וכתב דלפי דעת זה כל שאין לו חמץ ידוע ולא מקומות שהוא רגיל להמצא בהן לא חלה עליו מצות השבתה ומדברי הרמב"ם בפרק ב' (ה"ב) נראה שהוא סובר דמדאורייתא בעי תרומתו ביעור לחמץ הידוע וביטול לשאינו ידוע זהו כפי נוסחא שלנו ואי אפשר ליישבה על פי סוגיית הגמרא דאמרינן בהדיא בכמה דוכתי (ו. מט.) דביטול מהני אפילו לחמץ ידוע ומצאתי נוסחא אחרת בדבריו שנראה ממנה שהוא סובר דביטול דוקא הוא מדאורייתא ואין לבדיקה וביעור עיקר מן התורה כלל וכדברי רבינו וכן נראה מדברי סמ"ג (עשין לט קיז ע"ב): וכתב הר"ן (א. ד"ה ומהו) ומהו ענין ביטול זה מוכח בגמרא (ו. מט.) דמדין הפקר הוא ואף על גב דהפקר כהאי גוונא לא מהני דודאי מאן דאמר בנכסי דידיה דליבטלו וליהו כעפרא לא משמע דהוי הפקר ותו דבגמרא (ז. אמרינן מבטלו בלבד ובודאי דלענין הפקר ממונו הפקר בלבד לא מהני היינו טעמא משום דנהי דמאי דהוי ברשותיה דאינוש לא מצי מפקיר ליה כהאי גוונא חמץ שאני לפי שאינו ברשותו של אדם אלא שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו ומשום הכי בגלויי דעתא בעלמא דלא ניחא ליה דליהוי זכותא בגויה כלל סגי ומהני אפילו לחמץ ידוע עכ"ל ובפרק כל שעה (לא): גבי חמץ שנפלה עליו מפולת אהא דאמר רב חסדא וצריך שיבטל בלבד כתב הר"ן (ט. ד"ה א"ר חסדא) איכא מאן דפירש דלכו לאו דוקא אלא לומר שאין צריך להשמיע לאזניו אבל צריך שיוציא בשפתיו דדברים שבלב אינם דברים (קידושין מט.) אבל רבינו כתב בסימן תל"ו שאם מחשב בלבד לבטל סגי וכן דעת רבינו ירוחם (נ"ה ח"א לח ע"ג):

9. דרשות המהר"ל - דרוש לשבת הגדול

ובי"ד היה בעור חמץ והשאור. והיה שחיטת הפסח אחר ביעור חמץ ושאר, וזה היה שיעבוד הגוף אל הש"י, כי יצה"ר הוא בגופו של אדם, כי הנשמה היא בלא יצר הרע, ומצוה על האדם שיבער השאור

והחמץ מביתו וישחט הפסח. להודיע כי לעבודת הש"י יסלק יצר הרע, ומפני כי סלוק יצה"ר של אדם מצד שקיעתו למיתה ומצד הזה מסלק יצה"ר, ולפיכך התחלת ביעור השאור אחר חצות דוקא שאז השמש נוטה לערוב, ויראה האדם כנגדו המיתה ג"כ שהוא ג"כ סופו שישקע וימות מן העולם, כי כל הנבראים שוקעים ויש להם הפסד, ואז אפשר שיהיה כובש יצרו, אבל כל זמן שרואה היום בגבורתו אין כאן סילוק יצר הרע. וכבר אמרנו כי הלילה נחשב כמו המיתה, כאשר אנו מברכין המחורר נשמות לפגרים מתים, ולפיכך ביעור חמץ לאחר חצות היום כשמתחיל השמש לערוב לאחר חצות, ואז יש לו סימן ג"כ לאדם כי סופו למות, כמו שאמר עקביא (אבות ריש פ"ג) הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, כי יצר הרע גובר באדם כאשר יש לו רצונו בתאות לבו, אבל כאשר האדם הפך זה שיש לפניו יום המיתה אז אין גובר עליו... אמנם שחיטת הפסח היה בי"ד,

כי אימתי יהיה ה' אחד ושמו אחד כשיסלק יצר הרע מן העולם אשר היצר הרע מסית אחר עבודת אלילים, והיצר הרע עצמו קראו חז"ל אל אחר כמו שכתוב לא יהיה בך אל זר, איזהו אל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע והוא נקרא אל זר, וכך אומר במסכת ברכות כמו שהתבאר למעלה אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו יקרא ק"ש, ומה ענין ק"ש ליצרו, אבל פירוש זה כי היצר הרע הוא עבודת אלילים באדם, כי ראוי היה שיהיה היצר טוב בלבד אשר הוא מביא לעבודת הש"י, אבל יצר הרע הוא שניות ליצר טוב ומביא לידי שניות ונקרא עבודת אלילים, וכאשר יקרא ק"ש ויהיה דבק באחדותו יתב' יהיה מסלק השניות הוא יצר הרע, ולפיכך לעתיד בסלוק יצר הרע מן העולם אז לא יהיה שום שניות ואז יהיה ה' אחד לגמרי, ולפיכך אחר ביעור שאור וחמץ שהוא מורה סילוק יצר הרע מן העולם אז ישחטו הפסח שהוא עבודה אל הש"י שהוא אחד לגמרי. [1] לכך אמרו אור לארבעה עשר בודקין את החמץ אחר שעבר י"ג יום, כי אחד מספרו י"ג אז מתחיל לבדוק חמץ, כי כאשר יגיע זמן שיהיה האחדות בעולם אז בודקין החמץ בחורין ובסדקין לבער

אותו ולסלקו מן העולם, כי אע"ג שאמרנו כי אחר שיוסלק השאור מן העולם אז יהיה ה' אחד ושמו אחד, וסלוק השאור הוא גורם לאחדות הש"י שיהיה נגלה בעולם, מ"מ סבת סילוק השאור שהוא היצר הרע, כאשר הזמן ראוי שיהיה הש"י אחד ואז יסולק יצר הרע מן העולם, ואז יהיה ה' אחד ושמו אחד שלא יהיה נמצא ונגלה שום עבודת אלילים, אבל על כל פנים יהיה קודם הזמן ראוי שיהיה ה' אחד, ולפיכך התחלת ביעור הוא אחר י"ג מיד, כאשר הגיע י"ג, כי מספר אחד הוא י"ג ואז תיכף ומיד בודקין החמץ. ואין זה דומה אל אחד בחדוש, כי האחד הוא התחלה ומורה על האחדות שהיה בתחלה מצד שלא היו נמצאים המלאכים ושאר דברים שהם עובדים, אבל לעתיד שיהיה הש"י אחד, לא מצד התחלה שהוא אחד רק שהכל עובדים אל הש"י, ולפיכך כאשר הגיע הזמן של י"ג שהוא

אחד דהיינו תיכף בלילה אז בודקין החמץ והוא התחלה לבער החמץ, וכאשר החמץ מסולק מן העולם אז שחיטת הפסח כי אז יהיה ה' אחד ושמו אחד כי יעבדו הכל לאחד:

10. אברנאל שמות פרק יב:טו

והנה אסור החמץ מורה על הרחקת התאוות החומסות כי החמץ והשאור הוא יצר הרע והוא אשר קראו חז"ל שאור שבעיסה ולזה צותה תורה שלא יקריבו בקרבן כל שאור וכל דבש. לפי שהיה השאור רמז ליצר הרע והדבש רמז למתיקות החיים והתענוגים המותרים הנמשכי' אחריו ולזה אמר כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא שהיצר הרע משחית ומכרית הנפש ממצבה. והיתה שביתתו ביום הי"ד להעיר שי"ד שנים הראשונים משנות האדם אינו בהם בר עונשים לא בב"ד של מעלה ולא בב"ד של מטה האמנם משם ואילך יקבל עליו עול המצות וישבית היצר הרע. ולהעיר על זה גם כן אמרו במשנה אור לי"ד בודקין את החמץ לאור הנר שהיא הנפש שנאמר נר אלקים נשמת אדם ובאותו נר בודקין את החמץ והיצר הרע להבדילו מהאדם והזהירו שלא יהיה האור ההוא כל כך חזק שישרוף את הבית ויחריב את הגוף בהרחקת הדברים הגשמיים בהחלט וגם לא יהיה אור כל כך חלוש שלא יספיק לגלות סתרי החטאים ולהיות החמץ רומז ומעיר ליצר הרע צוה יתברך להרחיקו מבתינו ...

11. רמב"ם על משנה מסכת פסחים פרק א משנה א

בדיקת החמץ לא תהא אלא בליל ארבעה עשר אף על פי שאין החמץ נאסר באכילה עד חצות יום ארבעה עשר כמו שיתבאר. והתקינו כך מפני שאור הנר בלילה יפה לחפוש ולבדיקה, וכל בני אדם בבתיהם באותו העת. [2] ונקרא הלילה אור כדרך שנקראין כמה דברים בהפכו, ועשה כן כדי לדבר בלשון נאה ומעולה, ולא תהא פתיחת הספר בשם העדר מן ההעדרים, כלומר החושך.

12. ספר חתם סופר על מסכת פסחים דף ב/א

אור לי"ד. למסקנא אור אורתא הוא ומשמע מפ"י המשנה להרמב"ם ז"ל דאור פירושו לילה ממש [3] והוא מההפכים כמו תשרש וכדומה בלה"ק ופירושו העדר האור...

13. דף על הדף פסחים דף ב עמוד א

בספר חדשים גם ישנים (חידושי הלכה אות ב') כתב ע"ד רמז ומליצה יש ליתן טעם להא דהתחיל התנא באור, דהנה לקמן (ד ע"א) אמרינן האי צורבא מרבנן לא ליפתח בעידניה באורתא דתליסר נגהי ארבייסר, [4] והיינו שאסור לעסוק בתורה באותה שעה, והנה התורה היא בבחינת אור, כמש"כ כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו, כ"ג). וא"כ באותה שעה שבודקין את החמץ ובטלין מלימוד התורה ממילא נעצר אותו האור, לכן פתח התנא באור להשלים אור החסר, וע"ד שכ' הט"ז באו"ח הל' בית הכנסת (סי' קנ"ד ס"ק ז') שעל כן נותנין נר בארון הקודש כשמסלקים הס"ת כדי לרמז שבהעדר התורה צריכין להשלים האור בנר עכ"ל.

14. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת פסחים דף ב עמוד א

אור לי"ד בודקין את החמץ. מסקינן בגמרא שאור היינו ליל י"ד. [5] וכתב הראב"ד בהשגות על בעה"מ שלכך נקט התנא לשון אור לומר שצריך להקדים לבדוק בתחילת הלילה בזמן שעדיין אור, והיינו מיד בצאת הכוכבים, כדי שלא יתירשל או שלא ישכח (וכ"ה בח"י ריש סי' תל"א מהרא"ש בת' כלל י"ד סי' ג', וע' מש"כ לקמן ג' ע"א. ואף יוצא בשיירא דבודק, צריך לבדוק בתחלת הלילה).

15. אור זרוע לצדיק: ז

ולכך התחיל בפסוק ואלה שמות לספר יחוסם שזה ענין גלות מצרים לברר ענין יחוס ישראל שהוא אמת שאין להם להתערב בגוים כי הם מיוחסים. [6] ולכך התחלת מסכת פסחים אור לארבעה עשר ללמד שלא ידבר לשון מגונה כדאיתא בגמרא עיין שם. והיינו כי שלימות הלשון מורה על שלימות היחוס כמו שאמרו שם (ג' ע"ב) כהן שאמר כונב הלטאה ומצאו שמץ פסול [ואית דאמרי שחץ פסול ופירש רבינו חננאל עבודה זרה. זה מורה גם כן העדר היחס כידוע מדברי הרמב"ן על פסוק שורש פורה ראש] ובמגילה (כ"ה ע"ב) עד שאתה בודק בתועבות ירושלים וכו' ובדקו אחריו ומצאו עיין שם. ובקידושין (ע"א ע"ב) מיחסותא דבבל שתיקותא עיין שם: וזהו התחלת המסכתא להורות ענין המכוון ממסכת זו שהיא ענין הפסח ללמד לשון נקיה שהוא היחוס הברור. ...

פסחים ב

1. תוספות מסכת פסחים דף ב עמוד א

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ - פ"ה שלא לעבור עליו בכל יראה ובל ימצא וקשה לר"י כיון דצריך ביטול כדאמר בגמ' (דף ו:): הבודק צריך שיבטל ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי אמאי הצריכו חכמים בדיקה כלל ונראה לר"י דאע"ג דסגי בביטול בעלמא החמירו חכמים לבדוק חמץ ולבערו שלא יבא לאכלו וכן משמע לקמן (דף י:): דבעי רבא ככר בשמי קורה וכו' או דלמא זימנין דנפל ואתי למיכליה והטעם שהחמירו כאן טפי מבשאר איסורי הנאה שלא הצריכו לבערם משום דחמץ מותר כל השנה ולא נאסר רק בפסח ולא בדילי מיניה כדאמר לקמן (דף יא:). ולא דמי לבשר בחלב וערלה וכלאי הכרם שאיסורם נוהג איסור עולם ונזיר נמי איסוריה שרי לאחרני אי נמי שאני חמץ שהחמירה בו תורה לעבור בכל יראה ובל ימצא החמירו חכמים לבדוק ולבערו אפילו היכא דביטלו משום דילמא אתי למיכליה ונראה לרשב"א דאפילו לפי טעם האחרון צ"ל שהחמירו חכמים בכל חמץ אפי' בחמץ נוקשה ועל ידי תערובת אף על גב דליכא בל יראה לפר"ת בריש אלו עוברין (דף מב.). דהא אמר שיאור ישרף והיינו חמץ נוקשה כדמוכח התם ואיכא למ"ד נמי התם דכ"ש חמץ גמור על ידי תערובת משמע דאסור להשתותו דאי מותר להשתותו אמאי ישרף ישהה אותו עד אחר הפסח והוא מותר אפילו לרבי יהודה דלא אסר רבי יהודה חמץ אחר הפסח אלא בחמץ גמור דאיכא ג' קראי לתוך זמנו ולפני זמנו ולאחר זמנו (לקמן דף כח:). אבל בנוקשה דליכא אלא חד קרא אפי' ר' יהודה מודה.

2. ר"ן על הרי"ף מסכת פסחים דף א עמוד א

... וי"ל דמדאורייתא בחד מינייהו סגי כלומר או בבדיקה או בביטול דבדיקה לחודה נמי מהניא כדאמרינן עלה בגמרא (א) לאור הנר מנא לן ופשטינא ליה מקראי אלמא דבדיקה נמי מדאורייתא היא וכל שבדק מן התורה אינו צריך לבטל הלכך שפיר איכא למימר דבדיקה אתי כדי שלא יעבור עליו בכל יראה שמה שהצריכו חכמים בטול אחר הבדיקה אינו אלא מדבריהם שמה ימצא גלוסקא יפיה ודעתיה עלויה כדאיתא בגמרא (ו ב)...

ומהו ענין בטול זה מוכח בגמ' (שם) גבי הא דאמר' הבודק צריך שיבטל דביטול מדין הפקר הוא והיינו דמיתנין עלה (שם) ההיא דסופי תאנים דההיא מתורת הפקר נגעו בה ונאף על גב דהפקר כי האי גוונא לא מהני דודאי מאן דאמר בנכסי דידיה דלבטלו ולהו כעפרא לא משמע דהוי הפקר ותו דבגמ' אמרי' מבטלו בלבו ובדודאי דלענין הפקר ממונו הפקר בלבו לא מהני דדברים שבלב אינם דברים ותו למאן דאמר התם בנדרים (דף מג א) אליבא דר' יוסי דהפקר כמתנה מה מתנה עד דאיתיה ברשות זוכה לא נפקא מרשות נותן ה"נ בהפקר וכיון שכן בטול חמץ לר' יוסי היכי מהני מדין הפקר והא לא אתי לרשות זוכה אלא היינו טעמא משום דנהי דמאי דהוי ברשותיה דאיניש לא מצי מפקר ליה כי האי גוונא חמץ שאני לפי שאינו ברשותו של אדם אלא שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו ומש"ה בגלויי דעתא בעלמא דלא ניחא ליה דליהוי זכותא בגווייה כלל סגי ומהני אפילו לחמץ

ידוע כדאמרי' במוצא גלוסקא יפיה דדעתיה עלויה ובתלמיד היושב לפני רבו ונוכר שיש לו עיסה מגולגלת בתוך ביתו כדאיתא בגמ' (ד' ז א) ותנן נמי לקמן בפ' אלו עוברין (ד' מט א) ההולך לשחוט את פסחו וכו' ונוכר שיש לו חמץ בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ואם לאו יבטל בלבו...

אלא כך הוא עיקרון של דברים שזה שאמרה תורה תשביתו יכול להתקיים בא' מב' דברים או שיבטל בלבו כל חמץ שיש ברשותו ויוציאונו במחשבתו מרשותו וסגי בהכי מדאורייתא אפי' בחמץ הידוע לו או אם לא בטול בלבו כלל צריך מן התורה שיבדוק אחריו בכל מקום שהוא רגיל להמצא שם ויבערנו מן העולם ובעיור זה הוא שנחלקו במה יבערנו ולפיכך כל שאינו מבטל חייב לבדוק כדי שלא יעבור עליו בכל יראה ובל ימצא [ולפיכך כתב רש"י ז"ל שבודקין את החמץ כדי שלא יעבור עליו בכל יראה ובל ימצא] והיינו למי שאינו מבטל אבל למי שמבטל סגי בהכי אלא מפני שבטול זה תלוי במחשבתו של בני אדם ואין דעותיהן שוות ואפשר שיקלו בכך ולא יוציאוהו מלבן לגמרי ראו חכמים להתמיר שלא יספיק בטול והצריכוהו בדיקה

וביעור שהוא מספיק ג"כ מן התורה או מפני שחששו שאם ישהנו בתוך ביתו יבא לאכלו ומשמע דתנא דמתני' לא בעי ביטול כלל אלא בדיקה ובהכי סגי ליה לפי שמכיון שבדק יצא ידי חובתו ואם שמא ימצא אחר כך גלוסקא יפיה יבערנה לאלתר שמה תאמר למפרע עבר עליה לית שהרי סמכה תורה על החזקות וכל שבדק אותן מקומות שרגיל להמצא בהן חמץ יצא י"ח ואין לו לחוש לככר בשמי הקורה ולפיכך תנא דמתני' לא הזכיר בטול אחר הבדיקה כלל אלא שבה רב יהודה אמר רב וחדש ואמר הבודק צריך שיבטל ומסקינן בגמ' (ו ב) דהיינו טעמא שמה ימצא גלוסקא יפיה ודעתיה עלויה ופרש"י ז"ל דשמא מתוך שדעתיה עלויה ישהה אותה מלבערה ונמצא עובר עליה כלומר משעת מציאתה ואילך אבל מקמי הכי לא שכבר יצא י"ח בבדיקה כדכתיבנא. ונמצאת אתה אומר לפי דעת זה שהתורה שאמרה תשביתו היינו או בבטול או בבדיקה וביעור והיינו בחמץ ידוע או מפני חשש מקומות שהוא רגיל להמצא בהן אבל כל שאין לו חמץ ידוע ולא מקומות שהוא רגיל להמצא בהן לא חלה עליו מצות השבתה שהרי אתה אומר שכל שבדק אף על פי שלא ביטל ונשתתרה בידו גלוסקא יפיה אינו עובר עליה אלא בשהייתה משעת מציאתה ואילך אלמא אין מצות השבתה אלא על חמץ ידוע או מפני מקומות שרגיל להמצא בהן ואי אפשר לפרש שכל שבדק ולא בטל ואח"כ מצא גלוסקא יפיה עובר עליה למפרע שא"כ אפי' בדק הוא מחויב מן התורה לבטל מפני ספק חמץ שאינו מצוי וכיון דמדאורייתא בבטול בעלמא סגי אי אתה מוצא בדיקה [ובעור] מן התורה אלא כדאמרן הוה דעתי והוא על דרך רש"י ז"ל:

ומה שהצריכו חכמים בדיקה בחמץ יותר מבשאר אסורין ולא סמכו על הבטול כבר כתבתי שעשו כן כדי לקיים מצות תשבתו שחששו לבני אדם שלא יבטלוהו במחשבתן לגמרי ואם אתה אומר שחששו שלא יבא לאכול וכדברי הראשונים ז"ל היינו טעמא דחשו ביה טפי מבשאר אסורין משום דחמץ לא בדילי אינשי מיניה כולי שתא וחמיר אסוריה טפי דאית ביה כרת ואפשר עוד שמפני טעם זה החמירה התורה בו לעבור עליו בכל יראה ובל ימצא:

3. רבי עקיבא איגר מסכת פסחים דף ב עמוד א

בר"ן כתב דטעמא דבדיקה לפי שביטול תלוי במחשבתן של בני אדם, ואין דעותיהן שוות, ואפשר שיקילו בכך, ולא יוציאו מלבן לגמרי, עיין שם, ולכאורה קשה, הא כיון דאומר בפיו דמבטלו אף דבלבו אינו כן הוי דברים שבלב, ולא ביטל מחשבתו את דבריו, וצ"ל כיון דבאמת לשון ביטול לא הוי הפקר ממש רק גילוי דעת למה שבלבו, שאינו חושבו ושנחשב לו כעפרא, וכיון דאנו דנין על מה שבלבו, דהיינו בדרך גילוי מילתא מה שבדעתו, ואם בדעתו אינו כן אין על הביטול כלום, ואפשר שזהו שמדקדק הר"ן בלשונו הנהג שבביטול זה תלוי במחשבתן והיינו כנ"ל, (וע"ע לק' דף ל"א).

מ"ש חתני מעכ"ת בכוונת הר"ן ריש פסחים דאף באינו מבטל בלב שלם, מ"מ הוי הפקר ויכול לזכות בו אינו עובר על ב"י, אבל מ"מ לא קיים עשה דתשבתו, כיון דאינו מושבת מלבו, הדברים ראויים לאומרו, ואך רק לשיטת רש"י דדין ביטול אתי מתשבתו, אבל לשיטת תוס' דתשבתו היינו העברה מהעולם, והא דבביטול סגי, היינו כיון דמופקר ואינו חמץ שלו אינו מוזהר עליו, ולא חל עליו חיוב עשה דתשבתו, א"כ ליתא לדברי חתני נ"י.

ומ"מ אפשר לי להוסיף, דהרי הטור כתב סימן ת"ן דאסור להשכיר כלי להגוי לבשל בו, דהוי רוצה בקיומו ע"י ד"א, הרי אף דהחמץ אינו שלו, מ"מ אסור להיות רוצה בקיומו, א"כ י"ל דאם אינו מבטלו בלב שלם אף דהוי הפקר ואינו שלו, מ"מ כיון דדעתו עליו מקרי עכ"פ רוצה בקיומו דאסור.

4. ר' עובדיה מברטנורא מסכת פסחים פרק א משנה א

בודקין את החמץ - אית דמפרשי טעמא דבדיקה כדי שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא אם יהיה חמץ בביתו בפסח. ואף על גב דבבטול בעלמא סגי, חיישינן שמא ימצא גלוסקא יפיפיה וימלך על ביטולו ויחשוב עליה לאכלה ויעבור עליו על בל יראה ובל ימצא, הלכך בודקים את החמץ כדי לבערו מן העולם. ואית דאמרי טעמא דבדיקה גזירה שמא ימצא חמץ בביתו בפסח ויאכלנו, כיון שאין רגיל להיות בדל ממנו כל שאר ימות השנה:

5. מהר"ם חלאווה מסכת פסחים דף ב עמוד א

בודקין את החמץ. פירש"י ז"ל כדי שלא יעבור עליו בכל יראה ובל ימצא. והקשו עליו בתוס' דהא אמרינן לקמן דבדיקת חמץ דרבנן דאלו דאורייתא בביטול בעלמא סגי אלמא אף על גב דלא בדק אינו עובר לפיכך פירשו ז"ל דהאי בדיקה מדרבנן... ולי נראה דאפילו לדבריהם אין כאן קושיא על רש"י ז"ל דאיהו לא פסיק למימר דכל שלא בדק עובר אלא דכל שבדק שוב אינו עובר על הנבדק. ומ"מ מסתבר כפשטה דמלתא דבדיקה דאורייתא דאע"ג דכתיב תשבתו ומתרגמינן תבטלון לאו בטול בפה קאמר אלא שיבטלנו מן הבית והיינו דכתיב מבתיכם ולבטול בפה למה לי מבתיכם תדע לך דהא תנן לקמן בפ' כל שעה ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה וחכ"א מפרר וזורה לרוח או מטיל לים. ואמרי' עלה בגמרא דר' יהוד' יליף לה מנותר ורבנן פליגי עליה דלא דמי לנותר אלמא ש"מ כי היכי דלר' יהודא מדאורייתא הכי נמי לרבנן דפליגי ביעורו במאי וכי תימא עד כאן לא פליגי אלא בזמן אסורו אבל בלילה וקודם אסורו מנא לן דליכא מ"ד שהבודק בלילה יהא צריך לשורפו דהשתא באכילה מותר כל שכן ליתנו לגוי או לפרר ברוח א"ל דמ"מ השבתה דקאמר רחמנא ביעור הוא ולא ביטול אלא דקרא איירי בזמן אסורו ורבנן אחמור לבדוק קודם לכן ומשום לתא דאורייתא ותדע לך דבדיקה מיהא דאורייתא דהא תנן ר' יהודא אומר בודקין אור ארבעה עשר ובארבע עשר שחרית ובשעת הביעור. וקס"ד דדוקא קאמר דבעי מעבד כל אלו הבדיקות ואמרי' עלה בגמרא מאי טעמא דר' יהודא כנגד שלש השבתות שבתורה. ועוד דאמרי' לקמן אמר רב יהודא הבודק צריך שיבטל מ"ט ואסיק גזרה שמא ימצא גלוסקא יפיפיה דדעתיה עליה ואי אמר' בטול דאורייתא מאי קא מבעי לן מאי טעמא הוא דאורייתא הוא ואף על גב דבדק אכתי לא סגי בהכי דשמא לא בדק יפה וכל שלא בטל הא עבר על בל יראה ובל ימצא דרחמנ' בטול אצרכיה. אלא ש"מ דלכולי עלמ' השבתה דאורייתא היינו בדיקה ובטול דלאחר בדיקה דרבנן. וההיא דאמרי' דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי לאו משום קרא קאמר אלא דאע"ג דאצרכיה רחמנ' בדיק' מ"מ אי בעי לבטולי תו לא עבר עליה דבמאי דאפקריה ולא דידיה לא קא עבר דשלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה הלכך מאי דאמרי רבנן דלא סגי ליה בביטול אלא בדיקה דוקא מדרבנן היא. הלכך אי בדיק אף על גב דלא בטיל אי אשתכח חמץ בזמן אסורו לא עבר עליה למפרע דלא חייביה רחמנא אמאי דלא ידע מיהו כדמשכח ליה אי משהי ליה עבר עליה ואי בטיל ליה

מעיקרא תו לא עבר עליה אא"כ דעתיה עליה דבעי לזכווי ביה וכדבעינן למכתב גבי שמא ימצא גלוסקא יפיפיה אלא דרבנן אצרכיה אכתי לבעורי גזרה שמא ישכח ויאכל (ח"י).

6. חידושי רבינו דוד

אלא שמה שגזרו על עיקר הבדיקה שאינה אלא מטעם זה ולא משום בל יראה ובל ימצא אינו מחזור. שאם דעתם לומר שאין אדם יוצא מידי איסור בל יראה ובל ימצא אלא בבטול ולא בבדיקה מפני שאיפשר שלא יבדוק יפה יפה⁴⁰, זה ודאי אינו, שהבדיקה מוציאתו מידי איסור בל יראה ובל ימצא מאחר שבדק כפי כחו⁴¹, שלא ניתנה תורה למלאכי השרת⁴², והתורה כפשטה לא צותה על הביטול אלא על ביעור החמץ במעשה, ואין לסמוך על תשבתו שאר⁴³ שתרגומ' [ו] תבטלון חמיע⁴⁴, כמו שנפרש עוד⁴⁵.

ועוד, עיי' שו"ע הרש"ז סי' תל"ג בקרא אות ג', ומשנ"ב סי' תל"ד ס"ק ו'. (42) השווה מהר"ם חלאוה, עמ' כ"ד מן הספר. ונר' בכוונת רבינו, מכיון שקבעה התורה את הבדיקה והביעור כתיקון בפני לאוי ב"י וב"י, א"א לומר שעבר בשוגג אחר שעשה כמצווה. ובר"ן ד"ה אלא כ' שלכן אינו עובר למפרע אם נמצא החמץ אח"כ, שהתורה סמכה על החזקות. ועיי' מ"ש עליו בס' אור גדול למשנתינו. בעיקר דין זה כשסומכים על דין תורה ואח"כ מתגלית הטעות, עיי' מש"כ בשו"ת נו"ב מה"ת סי' צ"ו, ובשו"ת חמדת שלמה יריד סי' א'.

7. קהלות יעקב | ס' א

בענין ביטול חמץ

ברישי פסחים אור ליי"ד צודקין כו פירשיי
ז"ל שלא יעבור עליו צב"י וצ"י וצחוס' הקשו דהא הצדק לריך שיצטל וצביטול צטלמא כגי לשלא יעבור צב"י וצ"י ולכך פ"י החוס' דחויב הצדיקה והצביטור כדי שלא יצא לאכלו, והרע"ב ז"ל צפ"י המשנה כתב ליישב שי' רש"י ז"ל דחז"ל לא ר"ו לסמוך על הצביטול בלכד שמה ימלא גלוסקא יפה וימלך על ציטולו ויחשוב עלי' לאכילה ויעבור עליו צב"י וצ"י עכ"ד ז"ל *
וזהגהת הגר"י ז"ל תמה דהא צגמ' דף ו' ע"ב מצואר טעמא דהצדק לריך שיצטל שמה ימלא גלוסקא יפה כו הרי דחשש זה אינו אלא צלח ציטל והצביטול מסלק חשש דגלוסקא יפה ועיין רש"י ז"ל צריש מכילתין.
ולענ"ד לק"מ דהאי ודעתי עלי' האמור
צגמרא והך דעתי עלי' שכחצ הרע"ב ז"ל הם עניינים נפרדים, דהרע"ב
* ושו"ר עכ"כ צלו"ז הלכות פסחים סיון רכ"ו דצור הראשון צסופו צנש"כ"ש ועוד יש לחוש שמה ימלא גלוסקא וכי'.

צפיו וכלבו שמצטלה מתורת אוכל ולשויו
 כעפרה כו, ולחשש דעתו עליו האמור
 בגמרא מהני הביטול, אבל לדעתו עלי ע"מ
 לקיימה ולאכלה אחר הפסח ודאי לא יועיל
 הביטול שהרי חוזר הוא מביטולו וזוכה
 מטעמו ותחי שפיר דברי הרע"ב ז"ל דמשום
 זה הלכנו ביטול ח"פ לעני"ד.

ואפשר לומר בזה דרש"י ז"ל ותוס'
 לשיטתיהו דלהתוס' לא יעבור
 צ"י וצ"י גם כשיחזור בו מביטולו ויראה
 לזכות בו, כיון דשיטה התוס' ד"ד צ"י ד"ה
 מדאורייתא, דביטול מדון הפקר הוא, וכו"ל
 אינו שלו, וש"כ ח"א לזכות בו דאין זכי
 באיסור"ג, וגם להרמב"ם ז"ל שכתב דקנה
 חמץ בפסח לוקה דיש זכי בחמץ, כבר ביאר
 הר"ן ז"ל בע"ז לדף מ"ב דהיינו משום שקונה
 מנכרי או זוכה של הפקר לפי שלפני זכירתו
 הי' לו תורת ממון כיון דעדיין מותר לאח"כ
 ולכן יש בו זכי, דרק בתר זכירתו הוא
 דנעשה דבר שאין בו תורת ממון ע"ש, אבל
 הכא שמאל חמץ שלו אע"פ שביטלו מ"מ
 אסור אח"כ כמבואר בש"ע סימן תמ"ה
 והוא מירושלמי דמבואר דגם בהפקירו אסור
 אח"כ בהנאה, ועי' בהרא"ש ז"ל פ' כל
 שעה סי' ד', ח"כ אין בו זכי ולא יעבור
 צ"י וצ"י בשום אופן ושפיר הקשו דמ"ד
 לתא דצ"י וצ"י תסגי צביטול.

אבל רש"י ז"ל לשיטתו ד"ד דביטול נפקא
 מקרא דתשציתו, ומשמע דאינו הפקר
 דא"כ לא לריך לזה קרא, אלא כמו שהאר"ך
 הרמב"ן ז"ל צ"ח מכילתין, דכל שמצטנו
 בלבו ואינו רוצה בקיומו מחשב "מושצת
 אלנו" ואינו עובר ע"ש הי"ב, ומבואר
 ברמב"ן ז"ל בסוף דבריו ז"ל דלפ"ז כשהחזר
 מביטולו שוב עובר, אע"פ דאין זכי באיסור"ג,
 משום דגם כשהוא צביטולו תכתי שנו הוא,
 אלא שנחשב מושצת וכיון שהחזר בו שוב
 אינו מושצת ע"ש וא"כ לרש"י ז"ל לשיטתו
 שפיר איכא חששא דכתב הרע"ב ז"ל שיחזור

בו מביטול ולכן חייבו חכמים דוקא צדיקה
 וביטור מלבד הביטול, [ואולם דעת הר"ן ז"ל
 נראה דגם לרש"י ז"ל ציטול מדון הפקר
 הוא ע"ש, אלא דהר"ן ז"ל בנ"ה מיישב
 דברי רש"י ז"ל דחיישין שמא לא יהא
 הביטול בלב שלם ומש"ה הלכנו צדיקה
 וביטור, ומדאורייתא תרוויכו מהני או ציטול
 או ביטור ע"ש באורך ויש לפלפל עוד
 בכ"ז.

(ב) פסחים ד"ד ע"ב צדיקה חמץ דרבנן
 דמדאורייתא צביטול בעלמא
 סגי כו' ופרש"י ז"ל דכתיב תשציתו ולא
 כתיב תבערו והשצתה בלב הוא השצתה
 ובתוס' הקשו דתשציתו אמרינן לקמן מאך
 חלק שהוא משש שעות ולמעלה, ואחר
 איסורא הא לא מהני ביטול, וזה כבר תירץ
 הרמב"ן ז"ל בהידושו דאין המלוא פעולה
 ההשצתה אלא שיכא מושצת בשעת החילה
 שצט, וכיון לזה המני"ח מדעתו דכוונת
 המלוא שיכא מושצת בזמנו ע"י שיצטלו
 קלת קודם הזמן וכ"כ ממש מבואר
 בירושלמי פ"ק דר"ה לענין בל תאחר כשנשלב
 שנתו צו"ט, ולענין לא ליון חלב חגי עד
 בוקר ע"ש והוצא בתוס' פסחים ג"ט ד"ה
 בארבעה עשר [ומש"כ צמני"ח מלוא פי
 דלהתוס' מוכח דהמלוא הוא מטעם
 ההשצתה וא"כ מלוא שיכא לו חמץ וישציתו
 אינו מוכרח לעני"ד דו"ל דגם להתוס' עיקר
 המלוא הוא אך שיכא מושצת ממנו חמץ
 וכשאין לו חמץ מתקיים המלוא ממילא, רק
 שמי"מ פירוש הכתוב שכתב חורה תשציתו
 היינו עשיית ההשצתה ע"ד דכתיב ועשו
 להם ליצית וכתבתם על מזוזות חג הסוכות
 תעשה לך דבכל בני חין המלוא העשוי
 אלא שיכא כן ומי"מ החורה מדברת על
 העשוי שיעשה בשביל שיכא לו ליצית סוכה
 ומזוזת וכו"ה הכא שהתורה מדברת תשציתו
 לעשות ההשצתה בשביל שיכא מושצת,
 וממילא מוכח עכ"פ דאין ציטול בכלל
 השצתה דהא ח"א לעשותו אחר שש ודו"ק].

8. זרע יצחק מסכת פסחים דף ב עמוד א

רש"י בד"ה ובמה אמרו לקמן במתני' עכ"ל. **לכאורה דוחק שלא שנה קודם שתי שורות** ואומר במה אמרו
 ר"ל לקמן דאין זה הדרך, אבל לפי מ"ש הכריתות והביאו יבין שמועה דף ג' ע"ב בכללי הגמרא [ובדפו"ח הוא
 בדף ג' ע"א בכללי הגמ' למרן] ניחא וז"ל **שקודם רבי היו ת"ר סדרי משנה וביאר וקצר** וזהו מה ששינינו
 ובמה אמרו ולא מצינו במשנה דידן ששנה קודם שתי שורות במרתף אלא המשנה שקודם רבי היו שונים
שתי שורות במרתף עכ"ל ע"ש:

9. ספר הלכות עולם ע' ג, כללי הגמרא [רבי יוסף קארו]

<p>סתם דלא כוותיה מפני שרוב החכמים הסכימו כך כדאיתא בריש שבועות (ה,א) רבי בשבועות נסיב לה כר"ע וליה לא ס"ל¹²;</p> <p>[וכתב עוד הכריתות בח"ד שער א' (סעי' י"א) שקודם רבי היו ת"ר סדרי משנה וביאר וקצרי¹³, וזהו ששנינו בריש פסחים (ב א) ¹⁴ ובמה אמרו שתי שורות במרתף ולא מצינו במשנה דידן ששנה קודם לכן שתי שורות במרתף אלא המשנה שקודם רבי היא ששם היו שונים שתי שורות במרתף:]</p>	<p>א. כתב הכריתות (ח"ה שיכ"ח) אע"פ שרבי סדר המשניות סדורות היו המשניות קודם לכן אלא שסתם הלכתא, וראיה לדבר מדאמר ר' יוסי בסוף כלים (פרק למשנה ד) אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטוהרה, והוא היה קודם רבי¹⁵. ולא שנה רבי אלא א"כ היה הדבר ההוא מוסכם לכמה חכמים שהיו עמו דהא תניא בריש סנהדרין (ג ג) דיני ממונות בשלשה רבי אומר בחמשה ולא הזכיר רבי דבריו במשנה, וטעמא כדפרישית, וכן נמצא דברי רבי בכמה ברייתות שאינם במשנה, וכן מצינו</p>
--	---

14. קטע זה אינו מספר הכריתות אלא מספר הפליאה (מובא בדברי סופרים ערך משנה ראשונה). עיין בספר דורות ראשונים לרי"א הלוי (חלק א' פרק י"ד) שהעמיק והרחיב בענין זה של יסוד המשנה. וע"ע בשו"ת שרידי אש ח"ד עמוד רכה"לה שמסכם את השיטות בענין זה.

10. תוספות ר' עקיבא איגר מסכת פסחים פרק א משנה א

[אות א] בהרע"ב ד"ה ולמה אמרו. לקמן במתני'. **ובס' הכריתות כ' שקודם רבי הי' סדרי משנה** (עמ"ש בגליון סוף מס' כלים) **ושם הי' שונים ב' שורות במרתף:**

11. פני יהושע מסכת פסחים דף ב עמוד א

בגמרא מאי אור רב הונא אמר אור נגהי רב יהודה אמר לילי קס"ד מ"ד נגהי נגהי ממש. נראה דלשון נגהי היינו התחלת היום משהאיר השחר מש"ה בודקין לאור הנר דאי ביום ממש שרגא בטיהרא מאי אהני אדרבה מחשיך כפירש"י לקמן [ד' ע"א ד"ה ואור], ולפי"ז י"ל דלמאי דס"ד השתא דפליגי בסברא, דרב הונא סבר דבודקין מעלות השחר כיון דבהאי שעתא נמי בני אדם מצויין בבתיהם ואור הנר יפה לבדיקה ואיכא נמי הקדמה לזריזין כדמקשה הש"ס לקמן [ד' ע"א] ונבדוק מצפרא כדכתיב וישכם אברהם בבוקר, ורב יהודה דאמר לילי היינו משום דבעלות השחר איכא למיחש דילמא מיטרד או משתלי ולבתר הכי לא מצי למבדק לאור הנר מש"ה תקנו לבדוק בלילה דאיכא שהות טובא, כן נראה לי ועיין בסמוך:

12. שערים מצ' בהל' על קש"ע | ס' סח, ס"ק ד

ד) יכנס בעוד החמה זורחת. והיום שמקילין ונוסעין בלילה. י"ל דהוא משום דמאורות דולקים בדרכים. וכן במרכבת האוטומוביל. וכעין שאיתא בחושן משפט (ס' ה) בש"ך (סק"ד) ובסמ"ע (סק"ו) דאע"ג דאין דנין בלילה מי"מ אם גרות דולקות דינו כיום. שיוכל להכיר העדים ובע"ד.

קונטרס אחרון

ס"ק ד. כמה שנחציין לנסוע בלילה כו'. וזהו נגד הגמרא פסחים ב. לעולם יכנס כבי טוב והיינו שיכנס למלון בעוד יום, ועי' רש"י שבת כה: ד"ה חובה דאור הנר חשוב כיממא, וכ"כ הריטב"א חולין קד:, וכל שיש מאורות בדרך חשיב כיום לגדון זה.

13. קובץ שיעורים ח"א - מסכת פסחים דף ב/א

(א) דף ב'. למחשיך ובא [כשמתחיל להחשיך] קרא לילה והא קי"ל דעד צאה"כ יממא הוא. וזה ניחא לשיטת ר"ת דעד סוף שקיעה הוא ודאי יום אף שכבר התחיל להחשיך מתחלת שקיעה, אבל לשיטת הגאונים דתיכף מתחלת שקיעה הוי בהש"מ דהוא ספק יום ספק לילה מאי פריך, דהא שפיר אפשר דהוא לילה מיד כשמתחיל להחשיך. וצ"ל דקושיית הגמ' דמקרא משמע דהוא ודאי לילה ובין השמשות אינו אלא ספק:

14. קובץ שיעורים ח"א - מסכת פסחים דף ב/א

(ב) דעד צאת הכוכבים יממא. ויש לחקור בהא דמצאת הכוכבים הוי לילה אם הכוכבים עצמן הן הלילה או שאין הכוכבים אלא סימן וראי' שהוא לילה. ונ"מ למ"ש בשיטה ב"ב נ"ו דמשו"ה בשתי כיתי עדים המעידים כל כת על שעה אחת מיקרי חצי דבר משום דהשערות עצמן הן הגדלות אבל בעדי חזקת ג"ש החזקה אינה אלא ראייה שהיא שלו, ולפי"ז אם באו ג' כיתי עדים כל כת מעידה על כוכב אחד אי מיקרי חצי דבר, ויש להביא ראייה ממע"ב דהכוכבים נבראו ביום רביעי וכתוב ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד אלמא דאפשר להיות לילה בלא כוכבים כלל:

15. ספר קול אליהו על שמות פרקי פסוק כא

הגהה (י) עיין בס' הכתב והקבלה פ' בראשית שמביא שם ג"כ בשם רבינו הגר"א זצ"ל דהחשך הוא בריאה בפ"ע וכו' ע"ש. וכן כתיב (ישעי' מה. ד) **יוצר אור ובורא חשך, אמנם הרד"ק פי' שם בשם אביו ז"ל דחשך קאי על האור כי היא הגורמת החושך בעולם כשתשקע השמש וכו' ע"ש, א"כ ליכא כ"כ ראייה משם, אבל באמת כן נראה בהדיא מדברי הגמרא בריש מס' פסחים דאמרין שם דהא דכתיב ויקרא א' לאור יום ולחשך קרא לילה, לאו לענין קריאת שם הוא אלא ה"ק קרייא רחמנא לנהורא ופקדי' אמצותא דיממא, וקרייא רחמנא לחשוכא ופקדי' אמצותא דלילה, קרא כמלך שקרא לעבדו שיבא לפניו וכו' ע"ש, א"כ משמע בהדיא דהחשך הוא בריאה בפ"ע.** וכן משמע מדברי התר"י בפרק קמא דמס' ברכות הובא ג"כ בש"ע או"ח ס' נ"ט ס"א דכ' שם דמשו"ה תקנו חז"ל להזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה להוציא מלב האפיקורסים שאומרים שמי שברא אור לא ברא חושך, דאיתא בגמרא (ע"ש במהרש"א) שהוא מינאה דאמר לרבי מי שברא אור לא ברא חושך וכו' משו"ה תקנו חז"ל וכו' ע"ש, והנה אם נאמר דהחשך הוא רק העדר האור א"כ אין כאן מקום לטעות ולמה חששו אע"כ דקים להו לחז"ל דהחושך הוא בריאה בפ"ע ועוד יש כמה וכמה ראיות ברורות לזה:

16. מרומי שדה מסכת פסחים דף ב עמוד א

שם. וקריא רחמנא לחשוכא ופקדיה אמצותא דלילה. למדנו בזה חז"ל דחושך הוא בריאה ממש, וכלשון המקרא ובורא חשך, ולא שהוא העדר האור לחוד. **איברא יהא תמוה למאי נברא החשך, והרי בהעדר האור יהיה חשך. אבל ודאי יש נפ"מ בזה לענין אור האש, שמאיר בחשך הלילה יותר מביום במקום חשך, וכדאי' בירושלמי פסחים פ"א ה"א ובמדרש פ' נח. וזה לשון הגמ', קרא רחמנא לחשיכה ופקדיה למצוותא דליליא, שיאיר בו האש יותר:**

17. ספר כמוצא שלל רב

✓ החושך — העדר אור או בריאה בפני עצמה?

”וחושך על פני תהום” (א. ב.)

”ואמר רב יהודה אמר רב: עשרה דברים נבראו ביום ראשון, ואלו הן... חושך דכתיב ”וחושך על פני תהום” (חגיגה יב.)

איך אפשר להתייחס לחושך כאל בריאה, והרי לכאורה חושך איננו אלא העדר אור?

ואכן, כך הקשה המהר"ץ חיות (חגיגה, שם): ”אף על גב דחושך הוא העדר ולא יתכן בו לשון בריאה? (עיין רמב"ן בפרשת שמות שהקשה באופן דומה על הפסוק ”או מי ישום אילם”) ותירץ: אולם חושך הנאמר בכאן הוא אש היסודי”.

המהרש"א (חידושי אגדות תמיד לב.) מביא שדעת המינים היתה שחושך איננו אלא העדר אור, ”אבל אנחנו, עדת מאמינים כי השי"ת ברא שניהם יש מאין”.

ספק זה מובא בכמה מקומות. רבינו סעדיה גאון כותב בספר ”האמונות והדעות” שהחושך אינו היפך האור, אבל הוא ”העדר האור”. ואילו הגר"א מוילנא כותב בכמה מקומות שהחושך הוא בריאה בפני עצמה. כך כותב גם הנצי"ב

מוואלזין (מרומי שדה פסחים ב.) על דברי הגמרא "קריא רחמנא לחשוכא ופקדיה אמצותא דלילה", בלשון זה: "למדונו בזה חז"ל דחושך הוא בריאה ממש, וכלשון המקרא "ובורא חושך", ולא שהוא העדר האור לחוד".

ולמה נבראה בריאה מיוחדת של חושך, בשעה שניתן היה להסתפק בהעדר האור? גם על כך עומד הנצי"ב, והוא משיב שיש נפקא מינא בזה "לענין אור האש, שמאיר בחושך הלילה יותר מאשר ביום במקום חושך..."

בשם הגאון רבי יצחק זאב סולובייצ'יק מבריסק מביאים שלעתיד לבוא יהיה ניתן לברר ספק זה. וכך הוא מפרש את הפיוט הנאמר בליל הסדר "קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה, רם הודע כי לך היום אף לך הלילה". וזה הביאור:

"קרב יום... רם הודע..." – את הספק אודות החושך ניתן יהיה לברר רק כאשר יבוא זמן שהוא לא יום ולא לילה (דהיינו ימות המשיח, עיין זכריה פרק יד), ואז יודע שאף לך הלילה, כלומר שגם חושך הוא בריאה, שהרי אם הוא רק העדר יום – לא שייך מציאות של "לא יום ולא לילה", שהרי אם אין אור מוכרח שיהיה לילה!

18. תוספות מסכת פסחים דף ב עמוד א

הנודר מן האור - מיהו היכא דלשון בני אדם אינו כלשון המקרא אזלינן אחר לשון בני אדם כדאמרינן בערכין (ד' יט): גבי האומר משקל ידי עלי מדאורייתא קיבורת כולה בנדריה הלך אחר לשון בני אדם דהיינו עד האציל.

19. שפת אמת מסכת פסחים דף ב עמוד א

בד"ה הנודר מן האור מיהו היכא דלשון ב"א אינו כלשון המקרא כו' ואכתי אינו מובן מ"מ מה משמיענו הכתוב כיון דתלוי בלשון ב"א נחזי אנן איך לשון ב"א באורן של כוכבים [וכן הקשה האו"ח אך ביבמות (ע"א) הוסיפו התוס' דהכא מיירי היכא שאין הלשון ידוע ע"ש וכן פי' התוס' בע"ז (כ"ז) ד"ה אלמא] ולולי דבריהם נראה לפרש דנ"מ היכא דפי' בנדרו שלא יהנה מאור שנקרא בתורה אור ואז נאסר באורן של כוכבים:

20. חידושי רבינו דוד

ג, א. אלמי איר אורתא הוא שיימ הטעם שרבו בסוגיא ראיות בתר ראיות: שאור אורתא הוא מפני שרצו להוכיח תחלה שיש לנו אור שמשמעו לילה כדברי רב יהודה ולא כדברי רב הונא שהוא אומ' שהאור הוא לעולם על משמעותו, ועדיין אין קושיא על רב הונא, שאם מצאנו במקום אחד שהוא מכנה את הלילה בלשון אור אין לנו לומר כן בכל מקום ולהניח משמעותו הפשוט, ולפיכך הם מביאים את כלן לומר שכך אתה מוצא את כלן. ולא היה ההוכח שלם עד שהביא לו תני דבי ר' ישמעאל: דקתנו לילי ארבעה עשר, שהביאו מן הענין בעצמו ואין צורך לרונ אותו ממקום אחר. ולמעלה שהביאו מדברי ר' יהודה שאמ' בודקין אור ארבעה עשר אע"פ שהוא בענין עצמו, איפשר שדברי ר' יהודה הם ואין חכמים מודים לו, שר' יהודה הוא שאמ' אור ארבעה עשר ובארבעה עשר שחרית שהוא מורה על אור שהוא לילה, אבל דברי חכמים לא בדק אור ארבעה עשר יבדוק בארבעה עשר ולא אמרו שחרית כפי הגרסא הנכונה³, ואפשר שיהיה אור על עמוד השחר⁴. ל"ש.

21. שפת אמת מסכת פסחים דף ב עמוד ב

בגמ' מאימתי י"ד אסור בעשיית מלאכה פ"י רש"י במקום שנהגו ובתוס' הקשו עליו ונראה דרש"י הוכיח לפרש כן משום קושית התוס' בד"ה ראב"י כיון דב"ש וב"ה פליגי בפ"י במשנה אי הלילה אסור דוחק לומר שיחלקו בברייתא באותו פלוגתא דב"ש וב"ה בפרט לס"ד דאור ימא דוחק גדול לומר שיהי' ראב"י דלא כב"ש ולא כב"ה להכי פ"י רש"י דפלוגתא דתנאי הכא במנהג פליגי אבל איסור ליכא עד הנץ כדברי ב"ה לקמן ויש בזה נ"מ לדינא ג"כ דלפירש"י למסקנא לקמן דלכו"ע אור אורתא אפשר דהלכה באמת כראב"י דאי נהגו איסור מאורתא אסורין דהא משנת ראב"י קב ונקי אבל לתוס' הלכה כב"ה מיהו אדרבה לתוס' דלא פליגי כלל במנהגא אפשר דלכו"ע אם נהגו איסור מבערב מיתסרו:

22. חתם סופר מסכת פסחים דף ב עמוד ב

לאור עיבורו. פרש"י דע"כ לאו ביום היו משיאין משואות דאינו נראה ביום מקשים התלמידים דלמא בעמוד השחר קאמר דמהני שפיר המשואות כדמשמע בשמעתין דלמ"ד נגהי אפ"ה א"ש דבודקין לאור הנר דבעמה"ש עדיין מהני נר וי"ל דהי' צריכים להשיא משואות עד שיראה כל הגולה לפניו כמדורת אש ע"ש בר"ה ולזה הי' צריך כמה שעות באופן דלעה"ש לא הי' אפשר לגמור זה עד הנץ החמה וק"ל:

23. שו"ע אורח חיים - סימן ד

(יד) השכים קודם עמוד השחר, ונטל ידיו, יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו פעם אחרת, כשיאור היום, להעביר רוח רעה השורה על הידים: (הגה - ויטלם בלא ברכה):

24. ספר שערים מצויינים בהלכה

היה עומד כל הלילה כו' לאורה טעון קידוש ידים ורגלים. על זה סמכו הפוסקים, דאם השכים קודם עמוד השחר, יש ליטול הידים כשהאיר היום, עי' בשו"ע (או"ח סי' ד סי"ד). וכ"כ האחרונים (או"ח סי' תקפא) כשעומדין באשמורת לומר סליחות.